

Slumområden – misär eller möjlighet?

Att identifiera brister, problem och kvalitéer inom slumområden i låginkomstländer.

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) 15 hp

SLUMOMRÅDEN — MISÄR ELLER MÖJLIGHET?

Att identifiera brister, problem och kvaliteter inom informella bosättningar i låginkomstländer

SLUM — MISERY OR POSSIBILITY?

To identify defects, problems and possibilities of informal settlements in low-income countries

Anna Bengtsson

Alnarp 2011

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

Kandidatuppsats inom Landskapsarkitektprogrammet nivå C grund

Handledare: Gunilla Lindholm, landskapsarkitektur SLU

Examinator: Eva Kristensson, landskapsarkitektur SLU

Nyckelord: slum, informella bosättningar, utvecklingsland, landskapsarkitekt,

infrastruktur, urbanisering, Kisumu, Mumbai

Huvudområde: Landskapsplanering

Kurskod: EX0378

Kurstitel: Att skriva om landskap

Omfattning: 15 hp

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Framsida: Foto av Ola Nielsen. Omarbetat av Anna Bengtsson.

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till alla som hjälpt mig och gjort denna uppsats möjlig att genomföra. Min handledare Gunilla Lindholm, kursansvarig Anna Jakobsson samt studenten Nina Wiman, som gett mig feedback på mitt arbete genom hela processen. Maria Höök för allt inspirerande material hon kommit över, och sedan skickat mig. Framförallt vill jag tacka Ola Nielsen för sitt engagemang samt de tankar, bilder och upplevelser han delat med sig utav.

"What the architectural profession lacks is an understanding of its own social importance... You are those who provide mankind's shelter. Remember this, and then look at our cities, our slums, to realize the gigantic task waiting for you. But to meet this challenge you must be armed with a broader vision of yourselves and of your work. You are not hired lackey of the rich. You are crusaders in the cause of underprivileged and the unsheltered."

(Urban Nouveau [www])

Abstract

Many of the countries that currently have a high proportion of slum areas were for a long time ruled by the European colonial empires. The basis of how many of their cities look like today was established at that time. The chaotic urbanization of cities over the past 50 years is a consequence of poverty, corrupt rulers and undemocratic managed politics. Today, over half the world's population lives in cities and nothing indicates that this increase will decrease. The biggest problem occurs in low-income countries, where the majority of the city residents live in so-called slum areas. These areas are characterized by poverty and misery. They are often highly segregated from the rest of the city in the form of lack of infrastructure and a distanced approach from those in power who refuse to see the slum areas and its residents as part of the city. Moreover, there are often formed a strong separation of groups in the slums, which often leads to conflicts and tensions in the area.

Practical problems such as sanitation are something that characterizes the slum residents' daily lives and creates great difficulties for them. Access to clean water is often very weak and leads to diseases and epidemics, which none of these people can not possibly protect themselves against, nor can they afford treatment after they have been infected.

The method, by those in power, of how to deal with these problems is often short-sighted and inhumane. This essay shows examples of how architects can come up with innovative solutions with the help of the residents themselves. They have found a way to address problems and find solutions based on the local circumstances, and in this way create qualities of the area.

Keywords: slum, informal settlements, developing country, landscape architect, infrastructure, urbanization, Kisumu, Mumbai

Sammandrag

Många av de länder som idag har en hög andel slumområden styrdes länge av europeiska kolonialmakter. Grunden till hur många av dessa länders städer ser ut idag, etablerades redan då. Den kaotiska urbanisering av städer som skett de senaste 50 åren är en konsekvens av fattigdom, korrupta makthavare samt odemokratiskt skött politik. Idag lever mer än hälften av världens befolkning i städer, och mycket tyder på att den urbaniserade befolkningen kommer att växa. I låginkomstländer är problemet som störst, där majoriteten av stadens invånare bor i så kallade slumområden. Dessa områden karaktäriseras av fattigdom och misär. De är ofta starkt segregerade från resten av staden i form av dåliga kommunikationsförbindelser samt en distanserad inställning från makthavare som vägrar se slummens invånare som en del av staden. Dessutom bildas ofta en stark uppdelning av grupper inom slumområdena, som inte sällan leder till konflikter och spänningar inom området.

Praktiska problem såsom de sanitära är något som präglar sluminvånarnas vardag och skapar stora svårigheter för dem. Tillgången på rent vatten är ofta mycket bristfällig och leder till sjukdomar och epidemier, något dessa människor omöjligen kan skydda sig emot eller har råd att sedan bli behandlade för.

Makthavarnas sätt att ta itu med dessa problem är ofta kortsiktiga och inhumana. Uppsatsen visar exempel på hur arkitekter kommit fram till innovativa lösningar med hjälp av invånarna själva. De har funnit ett sätt att ta itu med problemen och finna lösningar utifrån de omständigheter som råder, och på sätt skapa nya kvaliteter för området.

Nyckelord: slum, informella bosättningar, utvecklingsland, landskapsarkitekt, infrastruktur, urbanisering, Kisumu, Mumbai

Innehåll

Del 1: Introduktion

Inledning	s. 8
Begrepp och definitioner	s. 9
Mål och syfte	s. 9
Metod och genomförande	s. 10
Allmän litteraturstudie	s. 10
Detaljerad litteraturstudie	s. 10
Studie av arkitektens roll i projekt som berör slumområden	s. 10
Avgränsningar	s. 10
The challenge of slums	s. 10
Disposition	s. 11

Del 2: Historia och generella fakta om slumområden

Slumområdets historia	s. 13
Urbanisering leder till fattigdom	s. 13
Megastäder	s. 14
Slumområden idag	s. 14
Geografisk placering	s. 14
Kommunikationer	s. 15
Byggnadernas utseende och karaktärer	s. 15
Religion	s. 15
Tvångsförflyttningar	s. 16
Sjukdomar och sanitära problem	s. 16
AIDS	s. 17
Kvinnors situation	s. 17

Del 3: Två exempel på slumområden i utvecklingsländer

Kontinuerligt dynamiska platser	s. 19
Kisumu	s. 19
Historia	s. 19
Bandani i Kisumu	s. 20

Föränderligt landskap	s. 20
Uppdelning	s. 21
Kommunikation	s. 21
Arbeten	s. 22
Tillgång på vatten och elektricitet	s. 22
Mumbai	s. 23
Dharavi i Mumbai	s. 23
Historia	s. 23
Uppdelning	s. 24
Kommunikation	s. 24
Arbeten	s. 25
Sjukdomar och sanitära problem	s. 26

Del 4: Arkitektens roll i projekt kring slumområden

Ansvar	s. 28
Enkla lösningar leder till förvärrade situationer	s. 28
Innovativa lösningar	s. 29
Peepoobag	s. 29
Skapa noder i Kibera	s. 29
Urban Nouveau	s. 30

Del 5: Diskussion

Informell planering genererar struktur	s. 32
Dharavi VS Bandani	s. 32
Möjlighet: Slummens struktur blandar funktioner	s. 33
Problem: Förnekad medborgarskap	s. 34
Möjlighet: Tvingas till anpassning	s. 35
Avslutande reflektion	s. 37
Referenser	s. 38
Bildförteckning	s. 40

Del 1: Introduktion

Inledning

Informella bosättningar är idag ett av de vanligaste mänskliga boendeformerna. FN har arbetat fram åtta huvudmål med syfte till att minska den globala misären och höja levnadsstandarden för människor som lever i fattigdom (UN-Habitat, 2003, kap 1).

Dessa huvudmål går under beteckningen The Millenium Development Goals och har som målsättningen att nå de uppsatta målen fram till 2015. Men slummens utbredning står inte still. Antalet människor som lever i fattigdom och i slumområden växer i en rasande takt (Davis, 2007, s. 25).

Slum är ett negativt laddat ord och förknippas ofta med misär och fattigdom. Många makthavare ser dessa områden som ett stort problem för resten av staden, där kriminalitet frodas och epidemier sprids. Det enklaste sättet för dem är oftast att jämna bosättningarna med marken för att få problemet att försvinna (SVT, Monsterstäder del 3, 2009). Att tiotusentals människors hem och arbetsplatser försvinner blir ett faktum, men det som var det stora problemet existerar fortfarande i ännu högre grad. Var ska dessa människor ta vägen och vilken plats har de i samhället? Att regeringar vägrar se dem som medborgare med rättslig status och med rätt till ett värdigt liv är inte ovanligt (Hardoy, 1989, s. 15). Hardoy (1989) understryker hur dessa människor ofta anses vara en betungande börda för staden, samt hur många av dem försörjer sig genom att utföra illegala tjänster i städerna. Makthavare ser idag detta som ett problem, men många gånger är det dessa människors illegala tjänster som en stor del av stadens ekonomi är beroende av. Ibland till och med avgörande för att den överhuvudtaget ska fungera (Hardoy, 1989, s. 29). Exempel på dessa tjänster tas upp närmare längre fram i uppsatsen, där en djupdykning på två exempelområden ges.

Som det ser ut idag finns två grundläggande problem att ta itu med vad gäller slumområden. Det första är myndigheternas vägran att se slummens invånare som en del

"Han lät tankarna vandra tittade på staden, halvt slum, halvt paradys. Hur kunde en så ful och våldsamt plats samtidigt vara så vacker?"

(Davis 2007, s. 31)

Bild 1.

Livskvalitet?

Foto: Camilla Wirseen 2008

av stadens medborgare, samt deras vägran att integrera dessa människor i samhället. Det andra är de inhumana omständigheter som råder i slumområden, vilket försvårar situationen ännu mer. De sanitära problemen är i många fall kaotiska och orsakar sjukdomar samt epidemier, och är sålunda en grundläggande princip för att höja dessa människors livskvalitet.

Begrepp och definitioner

UN-Habitat

Förenta nationernas boende- och bosättningsorgan, FN-HABITAT, är FN:s organ för mänsklig bosättning. Det är förordnat av FN:s generalförsamling att främja social miljömässig hållbara byar och städer med målet att tillhandahålla adekvat boende för alla. (UN-Habitat [www] fri översättning av författaren).

Slumområden

Definitionen av slum är svårhanterlig och skiljer sig från plats till plats. FN påvisar genom den sammanställda rapporten "the Challenge of slums" svårigheten med detta och understryker den relativa synen på vad slum är beroende på i vilket land och i vilka ekonomiska omständigheter man befinner sig. De försöker dock definiera slum som ett förfallet område i en stad med karaktär av låg standard på boenden, orena förhållanden och med diffusa äganderätter av marken. (UN-Habitat pdf [www])

Informella bosättningar

Slumområden är platser som skapats utan föregående planering eller struktur. På grund av bristen på den formella planläggningen brukar dessa platser kallas informella. När människor bor i dessa områden kallas områdena således informella bosättningar.

Låginkomstländer

Länder där inkomst och standard är som lägst i världen. Många av dessa länder kallades tidigare för utvecklingsländer.

Mål och syfte

Syftet med uppsatsen är att identifiera brister och problem i slumområden och hur de hitills har bemöts.

Målet är att finna innovativa exempel på lösningar i olika slumområdens brister och problem.

Metod och genomförande

Uppsatsen är baserad på litteraturstudier och har en huvuddel som består av tre delar.

Allmän litteraturstudie

Uppsatsens huvuddel inleds med en allmän litteraturstudie där generella och karaktäristiska omständigheter av slumområden tas upp. En kort beskrivning av historiska orsaker till hur och varför dessa områden bildats belyses. Problem som berör infrastrukturen samt invånarnas hälsa tas även upp.

Detaljerad litteraturstudie

För att ge en ökad förståelse för dessa informella bosättningsomständigheter och komplexitet, har jag valt att fördjupa litteraturstudien om två områden på olika platser i världen. Dessa exempel ligger i Mumbai (Indien) och Kisumu (Kenya) – Dharavi respektive Bandani. Valet av dessa platser har gjorts utifrån olika intresseområden. Båda två är tydliga exempel på hur slumområden och segregation skapats. En aspekt som särskilt beaktats är dock deras starkt skilda omständigheter vad gäller bebyggelse.

Dharavi är beläget mitt inne i storstadsmetropolen Mumbai och anses vara bland det största sammanhängande slumområdet i världen (Gordan, 2009, s. 44). Bandani ligger i periferin av Kisumu där stad möter landsbygd, och präglas till stor del av lantbruk samt har en relativt låg densitet av människor.

Studie av arkitektens roll i projekt som berör slumområden

Huvuddelen avslutas med att ta upp, såväl lyckade som mindre lyckade, projekt där arkitekter haft en betydande roll. Detta för att på ett konkret sätt visa på vilka konsekvenser ingrepp i en liknande struktur kan ha.

Avgränsningar

Uppsatsen belyser endast slumområden i låginkomstländer.

Framförallt läggs vikt vid problemen kring:

- Segregering till resten av omgivningen
- Sanitära omständigheter
- Kommunikation och bebyggelse

Dispositon

Del 1

Läsaren introduceras till uppsatsen, dess upplägg samt hur jag gått tillväga för att få fram mitt material. En kort förklaring ges till rapporten "The challenge of slums" gjord av UN-Habitat, samt definitioner av olika begrepp.

Del 2

Ett historiskt perspektiv visar hur utvecklingen under 1900-talet lett till dagens situation. En bild ges av vilka generella och karaktäristiska omständigheter slumområden präglas av.

Del 3

Fördjupning inom två slumområden (Bandani och Dharavi). Detta för att skapa en djupare förståelse av hur situationen kan se ut.

Del 4

Exempel på olika projekt skapade av arkitekter och planerare inom slumområden presenteras, samt i vissa fall vilka följder de haft.

Del 5

En diskussion kring ämnet ges där ställningstaganden och begrepp ifrågasätts, samt en reflektion där mina tankar kort sammanställs.

Del 2: Historik och bakgrundsinformation gällande slumområden

Slumområdets historia

Många länder som idag har en hög andel slumområden styrdes fram till 1950-talet av europeiska kolonialmakter. Storstäder som Saigon, Calcutta och Hong Kong var länge småbyar med ett fåtal invånare, men då koloniala centrum för handel, industri och administration etablerades här startade även en tillväxt av staden (Hardoy, 1989, s. 19). Makthavarna reglerade dock länge städernas invånarantal genom stränga passlagar som nästintill förbjöd den inhemska lantbefolkningen tillträde till städerna. Till exempel tilläts många afrikaner endast tillfälligt uppehålla i städerna. De hade inga rättigheter till arrenderande av mark och arbetade de i staden var de efter en viss tid tvungna att återvända till landsbygden (Hardoy, 1989, s. 19).

Problematiken med att arbeta i staden men bo utanför den, ledde till att många valde att flytta närmre och bosätta sig strax utanför stadens murar. Detta skapade segregerade städer med hälsofarliga slumkvarter i

Bild 2. Vardag i slummen. Foto: Camilla Wirseen 2008

periferin (Davis, 2007, s.64-66) och rika stadskärnor där de koloniala makthavarna och handelsmännen bodde (Hardoy, 1989, s. 19). De sanitära missförhållandena i slumområdena ökade risken för sjukdomar och det tidiga 1900-talets epidemier såsom böldpest, kolera och influensa spreds snabbt och skördade stor del av den inhemska befolkningen (Davis, 2007, s. 66).

Idag syns fortfarande tydliga spår från hur strukturen i staden kom till och hur den fortfarande existerar i allra högsta grad. De mest infrastrukturellt utvecklade områdena är de kvarter där de koloniala makthavarna en gång bodde. Dessa kvarter präglas idag av en betydligt starkare ekonomisk grupp än stadens majoritet, och representerar endast en bråkdel av den totala befolkningen. Investeringar för förbättrad infrastruktur och service görs dock fortfarande nästan uteslutande i dessa kvarter, trots att det finns betydligt mer eftersatta stadsdelar i närområdena. (Hardoy, 1989, s. 19).

Urbanisering leder till fattigdom

Runt 1950 började befolkningen i kolonin tröttna på kolonialmakternas hänsynslösa styre, där medborgarrättigheter endast gavs till ett fåtal. Uppror och invånarnas krav på medborgerliga rättigheter ledde till störtande av koloniala diktaturer och regimer (Davis, 2007, s.69). Många länder blev självständiga och i samband med detta skedde en drastisk ökning av inflyttning till städerna (Davis, 2007, s. 72). Mellan 1950 - 2003 ökades världsbefolkningen från 2,5 miljarder till 6 miljarder där också 60 % av ökningen skedde i urbana miljöer i låginkomstländer (UN-Habitat, 2003, s. 5).

Anledningarna till att landsbygdsbefolkningen tvingades in till städerna var många. En anledning var att desto större städerna blev, desto mindre blev landsbygden. Vissa av slummens invånare, som varit bönder, blev plötsligt en del av den urbana miljön i

takt med att städerna växte. Lantbruksmarken runtomkring städerna åts upp som en konsekvens av den urbana utbredningen (Davis, 2007 , s. 17). En annan anledning var de nya makthavarnas åtstramning av såväl lokala skyddsnät (Davis, 2007 , s. 23) som den politik som tvingade bönder att leverera lantbruksprodukter till ett pris under marknadsvärdet. Detta gjorde att de inte längre hade råd att bedriva lantbruk, och flyttade i förhoppning om ett bättre liv in till staden. (Davis, 2007 , s. 72).

Megastäder

Mike Davis (2007, s. 11-12) skriver att världens städer absorberat nästan två tredjedelar av den globala befolkningsökningen sedan 1950. Städerna har växt explosionsartat, samtidigt som landsbygdsbefolkningen har minskat. Mest markant är det i låginkomstländernas storstäder, och här beräknas nästan all framtida tillväxt av världsbefolkningen ske. Dessa megastäder, där definitionen är en folkmängd om minst 8 miljoner, har idag blivit ett uppmärksammat fenomen. Städer som Mexico City, Mumbai och Shanghai har för länge sedan passerat den gränsen, och beräknas inom en snar framtid ligga närmre en befolkningsmängd på 20 miljoner invånare (Davis, 2007 , s. 11-13).

Slumområden idag

Att ge en bild av slummens utbredning är inte helt lätt. Vad definieras som slum? Är det människor som bor i hus med plåttak? När sopor ligger i högar utanför dörren? När människor använder rännstenen utanför sitt hus som toalett? Eller bara ockuperad mark med illegal bebyggelse?

"The Challenge of slums" är en sammanställning gjord av UN-Habitat. Den är den första i sitt slag där den urbana fattigdomen kartlagts ur ett globalt perspektiv. Över hundra forskare har genom fallstudier av fattigdom, slumvillkor och bostadspolitik dokumenterat denna situation i 34 storstäder runtom i världen (Davis, 2007, s. 31). Underliggande faktorer till slumbildning diskuteras på lokala, nationella och globala nivåer. Även den allmänna uppfattningen tas upp och hur den påverkas av regeringars, sociala gruppers och internationella organisationers ställningstaganden (UN-Habitat, 2003, s. V). I "The challenge of slums" diskuteras om och hur fattigdom kan värderas och om fattigdom i så fall kan ha olika dimensioner. Att sätta en generell betydelse för begreppet är omöjligt, då många faktorer spelar in. UN-Habitat (2003, s.28-29) menar att det, förutom den finansiella faktorn, även handlar om sociala och humana faktorer såsom utbildning och hälsa.

I "Slum: världens storstäder" presenterar Mike Davis (2007, s. 33-34) statistik från FN som visar att sluminvånarna bara mellan 2001 – 2005 ökade från 921 miljoner till över en miljard. Häpnadsväckande siffror presenteras där den totala stadsbefolkningen i Etiopien utgörs av 99,4 % sluminvånare.

Geografisk placering

Den lokala strukturen i slumområden är inte planerad men bestäms och påverkas ändå av många olika faktorer. Den geografiska placeringen är ofta förknippad med livsfara t.ex. intill en instabil bergsida eller en hälsofarlig och förorenad tomtmark. Enligt Habib Enqvist (2008, s. 120), Nielsen (2008, s. 39) och Davis (2007, s.

140) verkar dessa områden även ofta ha ett geografiskt läge som tenderar att drabbas av översvämningar eller andra naturkatastrofer. Men det är dessa motbjudande och riskfyllda platser som finns att tillgå eftersom det är platser ingen annan vill ha och som därför inte riskerar att stiga i markvärde (Davis, 2007, s. 140). Trots det låga markvärdet är det sällan gratis att bo på dessa platser. Invånarna tvingas ofta betala mutor till politiker, polis och gangsters för att få tillgång till och sedan behålla marken de bor på (Davis, 2007, s.46).

Kommunikationer

För många människor är möjligheten och närheten till arbete de viktigaste faktorerna när det gäller var man ska bosätta sig. Detta innebär för vissa att det enda alternativet de har är att bosätta sig på gatan (Hardoy, 1989, s. 66). I Mumbai är mer än en miljon människor hemlösa, på grund av att deras arbete är lokaliserat i en del av staden de omöjligen skulle ha råd att bosätta sig i (Davis, 2007, s. 45).

Många låginkomstländers storstäder har så pass underdimensionerad kollektivtrafik i förhållande till sin befolkning, att de helt enkelt inte klarar av att transportera alla stadens invånare. De som blir lidande är framförallt fattiga människor bosatta i stadens perifera områden. De har varken råd med ett alternativt transportmedel eller med att bosätta sig mer centralt för att få närmare till sina arbeten (Megastäder del 1, 2009).

Bombay är ett exempel där läget är kaotiskt. Under rusningstrafik är belastningen på stadens kollektivtrafik så pass tung, att det är nästintill omöjligt att överhuvudtaget komma med ett tåg. Människor hänger ut från vagnar och sitter på taken, vilket innebär livsfara. Varje dag dör 13 personer i Bombays kollektivtrafik (Megastäder del 1, 2009). Konsekvensen av detta blir en expansion av användandet av privatbilar för de som har råd, vilket resulterar i att belastningen på de redan tungt belastade och otillräckliga vägarna blir ännu tyngre. Trafikstockningarna blir jättelika

och hela situationen ohållbar. Samtidigt kryper en folkhälsokatastrof allt närmre, som ett resultat av de tungt belastade vägarna (Davis, 2007, s. 149).

I Kairo är problemet så stort att räddningstjänst ofta har svårt att ta sig fram. Vid bränder är det inte ovanligt att brandbilar från flera olika distrikt skickas ut samtidigt, i hopp om att någon utav dem ska lyckas ta sig fram. Trots detta slutar det ofta med att lokalbefolkningen får försöka släcka branden så gott de kan själva (Arfalk, 2009, s. 33).

Byggnadernas utseende och karaktärer

Majoriteten av de hus som byggs av informella bosättare består oftast av ett eller två plan, i enstaka fall tre (Nielsen, intervju mars 2010). Materialen de är byggda av refererar oftast till vad som finns att tillgå. I vissa fall är de gjorda av lera (Nielsen, 2008, s. 31), i andra fall av kartong (Davis, 2007, s. 52) eller tyg (Gordan, 2009, s. 44). Vanligt är även att taken består av utplattade aluminiumburkar eller räfflad plåt (Nielsen, 2008, s. 32-33).

Religion

Att grupperingar inom städer skapas utifrån religionstillhörighet är mycket vanligt, så även i slumområden. I dokumentärserien Monsterstäder (2009) visas exempel på detta, där en minoritet av kristna kopter skapat sig ett eget samhälle i form av ett slumområde mitt i centrala Kairo. Detta folkslag kallas "sopfolket" av den resterande befolkningen på grund av deras yrke. Kopterna är nämligen kända för att ta tillvara på stadens sopor, sortera ut materialet,

*Bild 3. Hus i slummen.
Foto: Camilla Wirseen 2008*

återanvända och producera något nytt av det de hittar och sedan sälja detta vidare. De lever som på en liten egen ö, utfryssta av stadens invånare, men med en stark gemenskap tillsammans (Monsterstäder del 2, 2009).

I Indien har kastsystemet avskaffats och förbjudits av myndigheterna, men existerar fortfarande i allra högsta grad. Människorna i Indien föds in i sin kast, och har sedan inget annat val än att acceptera sin livssituation. Många tvingas arbeta under fruktansvärda förhållanden utan lön. I dokumentärserien Korrespondenterna intervjuar Sergio Alborno (2009, SVT2) människor i Indien för att få sig en bild av hur systemet fungerar. Här arbetar de kastlösa bland annat med att gå från hushåll till hushåll och samla in avföring. I utbyte får de lite bröd och möjligtvis någon rupie. Att för en vanlig person äta bredvid en kastlös, bada i samma damm eller gå till templet med dem, är uteslutet.

Tvångsförflyttningar

De informella bosättningarna lever under ständigt hot om tvångsförflyttning. Beslut från myndigheter om att upprusta staden, innebär sällan något positivt för invånarna i slumområden. De tvingas bort från sina hem, sitt sociala liv och sina arbeten med våld. Syftet kan uttryckas vara allt ifrån "försköning inför internationella evenemang" till "social rättvisa för de fattiga". Trots detta tas sällan någon som helst hänsyn gentemot just de fattiga. Varje år tvingas hundratusentals, ibland miljontals, människor bort från sina hem som en följd av upprustningar och försköningar (Davis, 2007 , s. 115-116).

Sanitära problem

Spridning av sjukdomar och olika sorters virus är ett stort problem. Den största boven i dramat är de sanitära olägenheter och bristen på rent vatten. 75 procent av den totala sjuklighet som varje år drabbar människor världen över är en följd av bristen på rent vatten (Davis, 2007 , s.159). Fem miljoner människor dör varje år av diarréer till följd av dåligt vatten, vilket är fler

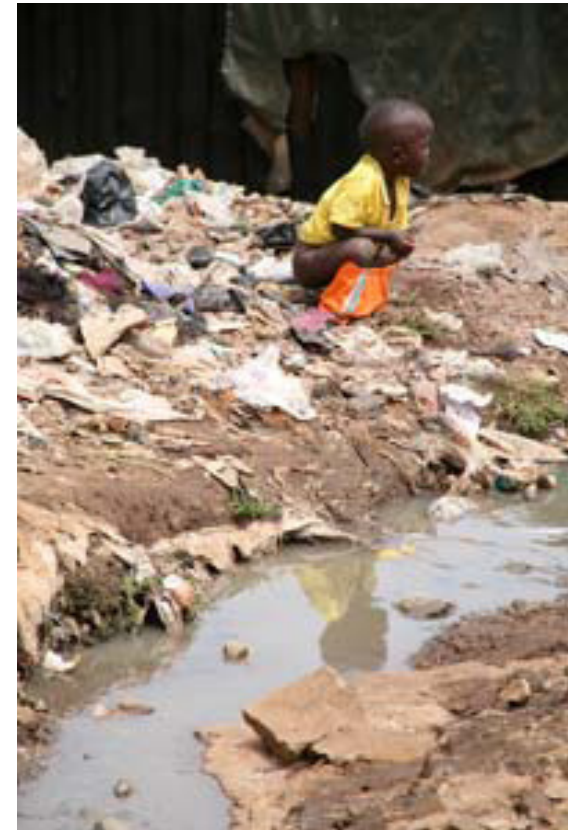
människor än vad både HIV och malaria skördar varje år. Enligt Dr James Durango på International Rescue Committee skulle en satsning på de sanitära problemen indirekt innebära att epidemier och spridning av sjukdomar drastiskt minskar. (Puttinen, 2009, SVT2).

Människor tvingas leva i avföring och avfall för att de inte har något annat val. Floder är översvållade med sopor (Sevick, 2006, s. 23) och påsar med avföring kastas ut direkt i gränder intill människors bostäder (Gunne, 2009, s. 48). Detta är inte bara ett problem ur ett hälsoperspektiv, men

skapar även osämja. Placeringen av latriner, gravar och sopor bestäms spontant efter vilken plats majoriteten av befolkningen använder för detta ändamål. Det ligger i allas intresse att denna plats inte är alltför nära, men ändå i närhet, av det egna boendet. Den bästa placeringen kan alltså vara i närhet av grannens boende, vilket skapar uppenbara konflikter (Nielsen, 2008, s. 33).

AIDS

Spridningen av AIDS/HIV är ett av de största problemen i många delar av Afrika. Myter såsom att sjukdomen går att bota genom att ha sex med en oskuld resulterar inte bara i att smittan förs över till ännu fler, utan även att våldtäkt av minderåriga är bland det vanligaste

*Bild 4. Toalett i slummen.
Foto: Camilla Wirseen 2008*

brottet som begås (Sevick, 2006, s. 13). Sjukdomen och de personer som bär smittan föraktas och blir ofta utfrysta av samhället (Sevick, 2006, s. 20). Rädslan för att hamna utanför samhället och förlora sina sociala kontakter gör att människor inte vågar komma i närheten av sjukdomen. Bara att umgås eller stiga in i ett hem som tillhör någon som bär på HIV, innebär en risk att bli utesluten och förlora sina sociala kontakter (Sevick, 2006, s. 32).

*"So people fear not
just the illness
itself – they fear
the stigmatization,
the way it robs you
of human contact."*

Sevick 2006, s. 20

Kvinnors situation

Kvinnors situation i slumområden är ofta än mer problematisk än männens. Rädslan för våldtäkt och överfall gör att de inte vågar sig ut efter mörkrets intåg (Gunne, 2009, s. 52). Hon har ansvaret för att såväl barn som hem ska tas om hand, samtidigt som hon måste bidra med en inkomst vilket gör arbetsbördan tyngre än hon oftast klarar av (Sevick, 2006, s. 117). Många kvinnor har sedan barnsben inte tillåtit ta del av närområden alltför långt ifrån hemmet. Detta resulterar i att de endast har vetskap och känner till en mycket begränsad del av den stad de bor i, vilket gör dem isolerade (Habib Enqvist, 2008, s. 142). De sanitära problemen drabbar speciellt kvinnor, då de av genanta skäl inte har lika lätt att utföra sina behov offentligt. Många flickor avstår från att gå till skolan om toaletterna där till exempel saknar dörrar eller hygien är mycket dålig (Habib Enqvist, 2008, s. 111). En

ensamstående kvinna föraktas ofta och har svårt att skapa sociala kontakter. Ett exempel är när maken till en kvinna dör i AIDS, då det inte är ovanligt att familjen förskjuter henne från gemenskapen. Inte sällan anklagas hon vara den som infekterat honom och alltså vara orsaken till hans död (Sevick, 2006, s. 20). Att områden till viss del delas upp utefter genus på grund av orsaker som ovanstående är inte ovanligt. Ett exempel är Korogocho, ett slumområde i Nairobi, där den mest eländigaste delen till stor del bebos av ensamstående kvinnor som blivit vräkta från en mer central kåkstad (Davis, 2007, s. 52).

Bild 5. Hårt arbetande kvinna i Indien. Foto: Lotta Lindberg 2008.

Del 3: Två exempel
på slumområden i
låginkomstländer

Introduktion till exempelplatser

Slummens omgivning ingår i en kontinuerlig dynamisk process där förändringar hela tiden sker. Detta innebär att vissa omständigheter som tas upp i de båda exemplen nedan, inte helt och hållet stämmer överens med hur det ser ut idag. Syftet är dock att ge en bild av hur dessa områden kan se ut och vad som påverkar strukturen där. Att de är oerhört dynamiska, är dock en aspekt som är mycket viktig att beakta.

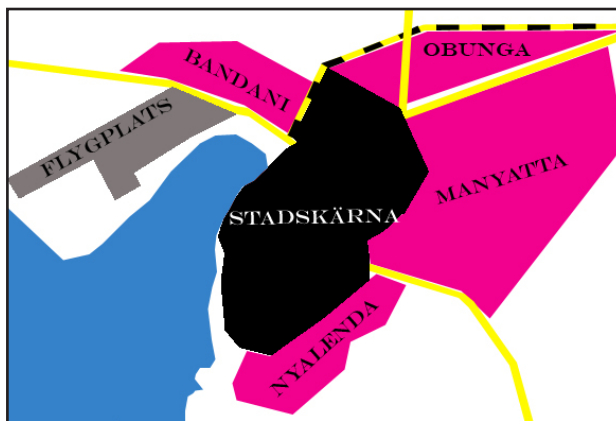
Kisumu

Kisumu är Kenyas tredje största stad och ligger i landets västra del, nära sjön Lake Victoria. Staden fungerar som ett handels-, industri- och administrations center för sjön. Trots sina rika resurser är det en av de fattigaste städerna i Kenya (UN-Habitat, 2006, s. 6). Av stadens 500 000 invånare (UN-Habitat, 2005, s. 13) förmodas idag 60 % bo i slumområden (UN-Habitat, 2005, s. 16). I den urbana periferin finns det så kallade slumbältet, där fem områden (Nyalenda, Manyatta A och B, Obunga och Bandani) bildar en öppen ring kring staden (Nielsen, 2008, s. 31).

Figur 1. Kisumus placering i Kenya.

Källa: Wikipedia 2010.

Figur 2. Kisumu med slumbältet markerat i rosa. Illustration: Anna Bengtsson 2010

Historia

Ursprungsbefolkningen i Kisumu kallas Luos och är än idag den etniska grupp som dominerar kring Lake Victorias lågland (Nielsen, 2008, s. 36). Grunden till slumområdena i Kisumu lades under den tid då landet var en koloni och tillhörde Storbritannien (UN-Habitat, 2005, s. 16). Under 1908 bröt böldpest ut och det bestämdes att staden skulle delas in i tre områden, som ett försök i att stoppa spridningen. I område A bodde de rika européerna. Område C var till för de afrikanska invånarna, och område B fungerade som en övergång mellan

A och C. Idag kan dessa gränser fortfarande urskiljas, där område A och B är dagens stadskärna och har en fungerande infrastruktur. Område C är slumbältet i stadens periferi, där fattigdomen är hög och områdena nästan helt är utan fungerande elnät samt vatten- och avloppssystem (UN-Habitat, 2005 s. 16-17).

Bandani i Kisumu

Bandani är ett av de fem slumområdena i den kenyanska staden Kisumu, och är beläget nordväst om den befintliga stadskärnan. Denna del av slumbältet tillhör den minst förfallna och består av hopträngd bebyggelse blandat med en lantlig bykänsla (Nielsen, 2008, s. 38). Platsen utgjordes en gång av en liten by, och representerar idag ett av de första bosättningsområdena i Kisumu. Bandanis geografiska läge är en låg punkt invid Victoriasjöns kustlinje, vilket gör översvämningar till ett vanligt återkommande problem (Nielsen, 2008 s. 37).

Föränderligt landskap

Då vägar och liknande knappt existerar i Bandani, relaterar mycket av den befintliga strukturen till funktioner i landskapet såsom åkrar och sumpmark (Nielsen, 2008, s. 46). Strukturen förändras därför mycket under året beroende på vad som odlas. Innan skörd

är fälten täckta av högväxande grödor som skymmer sikten, vilket skapar barriärer och tätare rum i landskapet. Efter skörd smälter åkrarna ihop med resten av det kringliggande platta landskapet, vilket resulterar i stora öppna arealer som breder ut sig bland bebyggelsen (Nielsen, 2008, s. 41).

Uppdelning

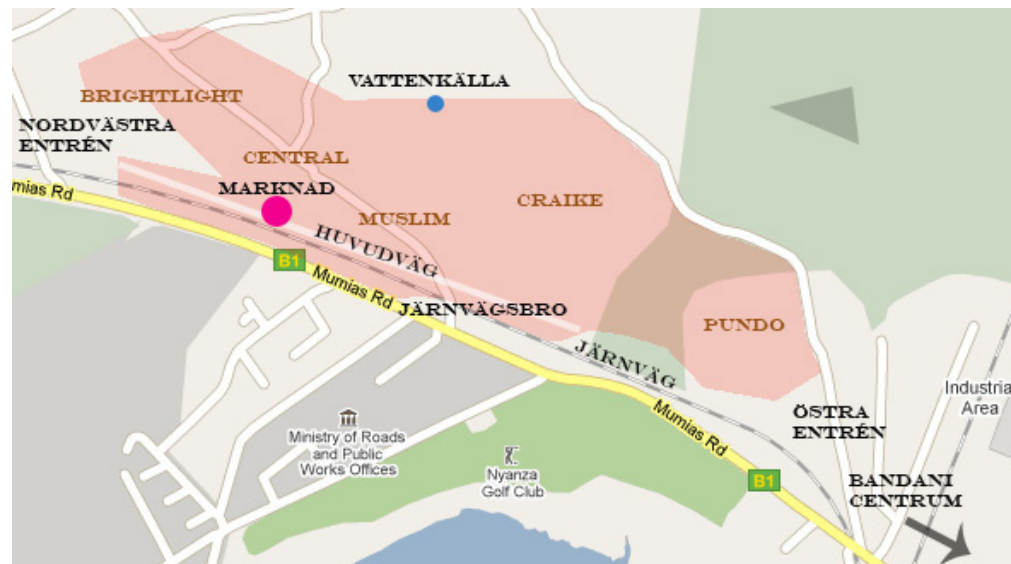
Bandani är uppdelat i fem områden, där Muslim och Central är de mest tätbebyggda. I Muslim finns stadens enda moské och området domineras, som namnet antyder, av muslimer. Central räknas som Bandanis kärna, där såväl den viktiga marknadsplatsen som huvudentrén till Bandani ligger. De tre andra områdena Brightlight, Craicke och Pundo ger ett mer lantligt intryck. Här är strukturen glesare, med byggnader och odlingsfält kombinerat. Brightlight har fått sitt namn från den stora tvålindustri som en gång låg i området (Nielsen, 2008, s. 37–38).

Tillgång på vatten och elektricitet

Den enda byggnaden i området med elektricitet är moskén i Muslim. Bostäder nära moskén har utnyttjat tillfället och anslutit sig till elnätet efter egen förmåga. De flesta använder sig dock av 12 volts-batterier i sina hem för att få belysning, kunna se på tv, lyssna på radio (Nielsen, 2008, s. 39) och ladda sin mobiltelefon (Nielsen, mars 2010). Vattenledningar täcker endast 10 % av stadens totala behov (UN-Habitat, 2006, s. 12). De enda byggnaderna försedda med kranvatten i Bandani, är ett fåtal belägna kring marknadsplatsen i Central. Resterande befolkning får förlita sig på de brunnar som finns i området. Vattnet i dessa håller dock sällan en bra kvalitet, då de ofta förorenas av sopor, latriner och andra avfall. Istället väljer många att gå till den källa som finns belägen en kilometer norr om centrala Bandani (Nielsen, 2008, s. 39). Stråket som leder dit är därför ett av de mest trafikerade i området (Nielsen, 2008, s. 56).

Kommunikation

Vägnätet som förbinder Bandani till resten av staden är mycket dåligt (UN-Habitat, 2006, s. 12). Det järnvägsspår som löper i utkanten av områdets södra del ligger på en upphöjd vall och är inte längre i bruk. Istället används den som ett populärt gångstråk in till Kisumus stadskärna. Söder om vallen finns den stora och hårt trafikerade Mumias Road. Tillgängligheten till den är dock mycket begränsad på grund av den höga vallen. De enda möjligheterna att nå Bandani med bil är

Figur 3. Karta med Bandanis utbredning markerat som röd figur.
Illustration: Anna Bengtsson 2010

Bild 6. Tillgången på rent vatten i Bandani är begränsad.
Foto: Ola Nielsen 2006

att korsa järnvägen antingen i nordväst via en lerväg, eller i öst via reningsverket och en ofta översvämmad väg.

Inne i Bandani finns en huvudgata belägen norr om vallen. Detta är i princip den enda väg där transport med bil kan ske inom området. Resten av Bandani utgörs av smala stråk med begränsad framkomlighet, där fotgängare, motorcyklister, mopedister och cyklister dominerar (Nielsen, 2008, s. 39).

Bebyggelse

Bebyggelsen i Bandani varierar mycket mellan de olika delarna. De flesta husen är dock uppbyggda av lervägg med metall- eller halmtak. Vissa antydningar till ursprungsbefolkningen Luos traditionella gårdar, s.k. Dalas, finns kvar på en hel del platser. (Nielsen, 2008 s. 40). Dessa karaktäriseras av ett antal hyddliknande hus, samlade inom en oval inhägnad av vegetation eller liknande (Nielsen, 2008, s. 53). De flesta bor dock i mindre hus eller lägenheter som de hyr av lokala markägare (Nielsen, 2008, s. 41). Mellan husen finns en hel del gravplatser belägna. Detta beror på en stark tradition som finns, där anhöriga ser till att den avlidna får begravas på samma plats de en gång föddes på (Nielsen, intervju mars 2010).

Arbeten

Förr arbetade en stor del av befolkningen på någon av de fabriker som fanns i staden. Idag är många av dem nedlagda och arbetssysslorna av mer varierande karaktär. Vissa säljer varor på Bandanis egna marknadsplats, medan andra arbetar inne i Kisumu (Nielsen, 2008, s. 41). Många av de människor som lever i slumbältet fungerar som en källa för billig arbetskraft till resten av staden (UN-Habitat, 2006, s. 6). Den största andelen är dock lantbrukare och odlar framförallt majs, hirs, sockerdurra och bönor. Av Bandanis totala yta utgör 8 % bebyggelse, 40 % åkermark och 52 % en blandning av öppna ytor, gångvägar, gräs och vatten (Nielsen, 2008, s. 40).

Bild 7. Odling bland bebyggelsen. Foto: Ola Nielsen 2006

Bild 8. Cykel är ett av de vanligast sätten att ta sig fram på i Bandani. Foto: Ola Nielsen 2006

Bild 9. Bebyggelse och lantbruk samspekar. Foto: Ola Nielsen 2006

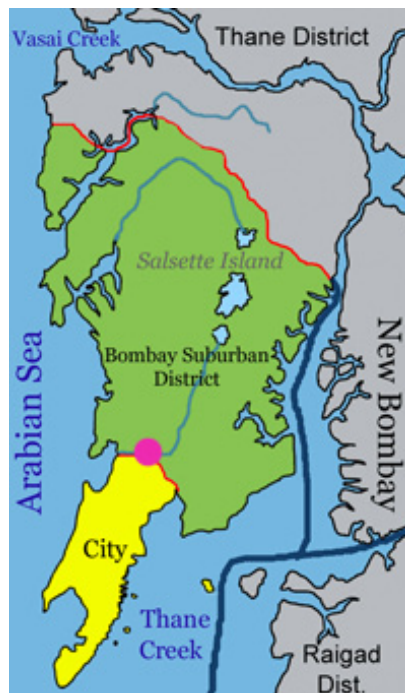
Mumbai

I Indien bor idag 35 % av landets befolkning i städer. År 2050 räknar FN med att det handlar om 55 %. Av dessa tros nära hälften vara bosatta i informella bostadsområden (Gordan, 2009, s. 42). Mumbai är idag Indiens och en av världens största städer med ett invånarantal runt 19 miljoner. Idag bor över 60 % av stadens befolkning i slumområden som endast utgör 8 % av stadens totala yta (Habib Enqvist, 2008, s. 27).

Platsen där Mumbai idag är lokaliserad var under en lång tid endast en liten fiskeby. Precis som många andra asiatiska länder erövrades Indien tidigt av en kolonialmakt, och låg fram till 1947 under det brittiska väldet. Mumbai blev mycket viktig som handels- och industristad, vilket lockade människor från landsbygden in till staden. 1947 blev Indien självständigt och Mumbai

Figur 3.
Mumbais placering i Indien.
Källa Wikipedia 2010

Figur 4.
Dharavis placering i Mumbai.
Källa Wikipedia 2010

bestod vid den tiden av 3 miljoner invånare (Habib Enqvist, 2008, s. 45-47).

Mumbais begränsade yta i relation till dess höga befolkningsantal, gör staden oerhört kompakt. En framtida utveckling pekar åt samma håll där invånarantalet fortsätter växa, medan stadens yta fortsätter vara beständig (Nielsen, mars 2010).

Dharavi i Mumbai

Dharavi är beläget intill Mumbais centrala flygplats och är känt som Asiens största slumområde. Här ryms 700 000 invånare tillsammans med tusentals industrier på 1,75 kvadratkilometer vilket gör densiteten mycket hög (Gordan, 2009, s. 44). Stadsdelen är sammanlänkad till resten av staden via järnvägslinjen i sydvästlig och sydöstlig riktning, samt via Mahim floden i norr (Nijman, 2010, s. 5).

Historia

Den gamla fiskebyn som ligger till grund för miljonstaden Mumbai, hade en gång sitt säte där Dharavi ligger idag. När kolonisterna insåg potentialen i stadens geografiska placering som hamnstad, betydde detta även slutet för fiskebyn. Den utökade industrin resulterade i utsläpp som rubbade vattnets naturliga ekosystem. Fisken dog och den ursprungliga befolkningen förlorade sin inkomstkälla (Habib Enqvist, 2008, s. 48)

I mitten av 1800-talet bestämde sig dåvarande brittiska makthavare för att rusta upp Mumbai och förbättra kommunikationerna med hjälp av vägar och järnvägspår (Habib Enqvist, 2008, s. 46). Detta förstärkte gränsen mellan stadskärnan och Dharavi ännu mer, då dess sumpmark inte ansågs vara av värde. Fiskemännen fick då sällskap av andra fattiga människor som bosatte sig kring denna värdelösa, men därav avgiftsfria, mark. I sökandet efter inkomst tvingades de ta till åtgärder som bland annat olaglig handel och produktion av sprit. Detta var startskottet för en

kriminell handel som skulle komma att prägla Dharavi under många år framöver. Under hela 1980-talet var området ett centrum för smuggling, bordellverksamhet och hasardspel. Polisen var medveten om de olagliga omständigheterna som rådde, men valde att inte ingripa. Den kriminella handeln var nämligen inte bara ett problem, utan utnyttjades även av många i Mumbai som kunde göra privata vinster av den. När politiska extremister startade det Hinduiska nationalistiska partiet Shiv Shena, som ett uppror mot den ekonomiska och sociala förvirring som rådde, blev situationen ohållbar. De politiska upproren skapade motsättningar och speciellt starka blev de mellan hinduer och muslimer. (Habib Enqvist, 2008, s. 47-49). 1992 var spänningarna så stora att de resulterade i upplopp mellan dessa folkgrupper som pågick fram till 1993 (Frontline [www]).

Uppdelning

Dharavi består av 85 Nagars, där varje Nagar kan sägas utgöra en geografisk plats eller stadsdel, som invånarna känner en samhörighet till (Habib Enqvist, 2008, s. 118). Många familjer har bost på samma plats i generationer (Habib Enqvist, 2008, s. 55), vilket gör känslan av tillhörighet till sin grupp mycket stark. Gemensamt för människorna i en sådan grupp är att de ofta ursprungligen kommer från samma geografiska plats, har samma yrke samt tillhör samma religion (Nijman, 2010, s. 7). Än idag präglas Dharavi starkt av det som hände 1992 och numera lever de religiösa grupperna åtskilda från varandra (Frontline [www]).

Kommunikation

Gator och gränder är mycket smala, vilket gör framkomligheten för större fordon omöjlig. Istället tar sig invånarna fram till fots, med moped, motorcykel eller cykel (Habib Enqvist, 2008, s. 118). Många familjer bor i små och trånga hus där toalett delas med flera andra familjer. Dessa boenden kallas chawls, och fungerar idag som en generell benämning på mycket av bebyggelsen i Dharavi (Davis, 2007, s. 43). Att man i kombination

Bild 10. Fortfarande syns många spår av kolifiskarna mitt inne i centrala Mumbai. Foto: Ola Nielsen 2010

Bild 11. Mumbai. Foto: Ola Nielsen 2010

med sitt hem även har sin arbetsplats är mycket vanligt (Habib Enqvist, 2008, s. 59).

En utav de äldsta gatorna i Dharavi heter PV New Chawl och fungerar idag som ett viktigt stråk där såväl affärer, verkstäder, små kontor, offentliga toaletter, skola och tempel finns samlade. Gatorna som ansluter till detta huvudstråk är smalare och mer privata utan kommersiellt syfte (Habib Enqvist, 2008, s. 59). Trångboddheten och de små utrymmena gör att privata platser utomhus inte existerar. Alla utrymmen utanför bostäderna är publika, och fylls snabbt med lekande barn, arbetande keramiktillverkare med mera (Nijman, 2010, s. 7). Mötesplatser bildas i korsningar där fler gränder möts och utrymmet blir något större (Habib Enqvist, 2008, s. 134).

Bild 12. Kvinna i arbete.
Foto: Ola Nielsen 2010

Arbeten

Dharavi är idag känt för sina industrier som är en stark inkomstkälla för de boende och försörjer såväl Mumbai som den globala marknaden med varor (Habib Enqvist, 2008, s. 49–50). Området skiljer sig från många andra slumområden runt om i världen, då hela 80 % arbetar inom Dharavi och endast 20 % arbetspendlar ut (Habib Enqvist, 2008, s. 59). Viket är en oerhörd kvalitet för stadsdelen och dess invånare.

Produktion av läder, kirurgisk tråd samt industrier för återanvändning av plast

och olika tryckerier tillhör de mest kända och viktigaste för världsmarknaden. Men här produceras även en hel del andra produkter såsom keramik, textilier och olika sorters mat som vänder sig till den lokala marknaden (Habib Enqvist, 2008, kap 4).

Man kan se ett tydligt mönster i hur enskilda produktioner dominerar inom vissa områden i Dharavi. Till exempel är all återvinningsindustri lokaliserad till ett distrikt i sydöst (Nijman, 2010, s. 7). Här samlar invånarna ihop sopor från hela staden, sorterar dem efter material och skapar sedan nya produkter som de kan sälja (Habib Enqvist, 2008, s. 152).

En annan lokal placerad produktion är den lokala läderproduktionen. Industrin, där blekning av materialet är en viktig del, för med sig utsläpp av farliga kemikalier samt en fruktansvärd stank som för de flesta anses outhärdlig. Ett beslut på 1980-talet förbjöd denna typ av produktion inne i Dharavi vilket tvingade industrin till förflyttning (Habib Enqvist, 2008, s. 160). Idag ligger det mesta av läderproduktionen därför i den norra delen av slumområdet och utförs endast av icke-hinduer och kastlösa (Nijman, 2010, s. 7).

Bild 13. Verksamheter och servicelokaler samlas och bildar viktiga stråk inom området. Foto: Ola Nielsen 2010

Sanitära problem

Ett av de största orosmomenten, precis som i många andra slumområden, är problematiken att göra sig av med exkrementer från såväl människor som djur. De toaletter som finns att tillgå är alldeles för få i jämförelse med invånarantalet de ska tillgodose. Dessutom utgör de en utgift, som för de allra fattigaste familjerna är omöjlig att tillhandahålla, mer än ett par enstaka gånger i månaden (SPARC [www]).

De trånga utrymmena resulterar i många problem vad gäller hygien. I de smala gränderna ligger husen tätt med max en meters mellanrum, och med bakteriesamlade diken i mitten som fungerar som toalett/avlopp (Habib Enqvist, 2008, s. 125). Barnens spontana lekplatser är inte bara platser för lek, utan fungerar även som provisoriska toaletter. Föräldrarna uppmuntrar nämligen ofta sina barn att inte använda de offentliga toaletterna, av rädsla för att de ska råka falla ner i de överproportionerliga och djupa hålen (SPARC [www]).

De värsta sjukdomarna är de som är luftburna (t.ex. TBC) eftersom de sprids lätt i den stillastående luften. Under regnperioder blir risken för sjukdomar ännu större då översvämningar drabbar området och försämrar kvalitén på vattnet, vilket gör att kolera och diarréer ökar dramatiskt (Habib Enqvist, 2008, s. 122). Då tillgången på rent vatten är mycket begränsad och efterfrågan stor, är priserna oftast högre på flaskvatten i slumområden än utanför (Habib Enqvist, 2008, s. 110).

Bild 14. Barnen tar vara på ett öppet utrymme för lek.
Foto: Lotta Lindberg 2008

Bild 15. Foto: Lotta Lindberg 2008

Del 4: Arkitektens roll i
projekt kring slumområden

Arkitektens roll

Gunne (2009) skriver om arkitekten och professorn Anders Wilhelmsson som menar att vi som arkitekter bör ta ett större ansvar i frågor som berör de stora problemen i låginkomstländerna. Wilhelmsson anser vidare att kompetenta arkitekter alltför ofta engagerar sig i projekt som egentligen borde hamna mycket längre ner på prioriteringslistan (Gunne, 2009, s. 51).

På samma sätt skriver Gordan (2009) om hur arkitekten Felipe Balestra anser hur alltför många inom arkitektkåren väljer uppdrag utefter status och inte efter vad som verkligen behövs. Att de akuta situationer som pågår i slumområden i låginkomstländer konkurreras ut av jättebyggen i t.ex. Dubai är ett problem. Uppdrag i Dubai innehåller både mer pengar och status, vilket helt förståeligt lockar fler. Att erbjuda mer pengar för projekt i Tredje världen är omöjligt, men att höja statusen för dem desto mer är möjligt (Gordan, 2009, s. 47).

I denna del kommer exempel ges på hur arkitekter och planerare arbetat med olika typer av problem i låginkomstländer. Detta kommer att ligga till grund för vilka slutsatser som kan dras utifrån de olika projekten.

Enkla lösningar leder till förvärrade situationer

Davis (2007) presenterar hur man i Indien gjort flertalet försök till att bygga bostäder för sluminvånare. Regeringen har utlovat nya boenden och arbetsmöjligheter för att de fattiga ska få en förhöjd levnadsstandard. Dessvärre har dessa nya områden alltför ofta lockat människor med god inkomst, vilket resulterat i att medel- och överklass lagt beslag på dessa områden, och de fattiga har fått stanna kvar i sina slumområden (Davis, 2007, s. 79).

Rahid (2009) påvisar liknande problem som ofta uppstår i och med tvångsförflyttningar, genom att presentera en studie från Bangladesh. På 1970-talet

byggdes enklare hushåll till de fattiga i staden för att förbättra deras levnadsstandard. 200 000 personer fördrevs från slumområden i Dhaka, varav endast 75 000 fick boende i det nya området. Problemet var också att de fattiga efter ett tag knappt hade råd att bo där, då fleras arbetsplatser och därmed även inkomst försvunnit i och med tvångsförflyttningen från det gamla slumområdet. Istället tvingades de sälja sina nya hem och flytta till ett annat slumområde där det var billigare att bo. Att tro att människor är redo att lämna sitt sociala och ekonomiska nätverk, samt möjligheter till arbete för ett bättre hushåll är alltså inte troligt (Rahid, 2009, s. 577).

Även Gordan (2009) talar om hur myndigheterna i Mumbai försöker lösa problemet med slumområden genom en strategi som egentligen endast syftar till privata exploatörers intresse. Denna plan går ut på att de privata exploatörerna får tillgång till den ockuperade marken, i utbyte mot att de bygger bostäder åt de fattiga som bor där. Detta resulterar i höghus med låg standard och extremt trånga lägenheter. Invånarna har inget att säga till om i designprocessen (Gordan 2009, s. 44) vilket resulterar i en struktur som inte tar hänsyn till varken sociala eller kulturella värderingar.

Davis (2007) talar om de problem myndigheter haft då de försökt lösa boendefrågan med hjälp av höghuskomplex som beskrivs i föregående stycke. Resultatet blir ofta en ohållbar situation, där såväl gemenskap som ekonomisk inkomst försvinner. Arbetsmöjligheterna försämras, p.g.a. att de nya bostädernas läge gör att många tvingas lämna sina jobb eller etablerade verksamheter. Dessutom är det inte ovanligt att hem och arbete finns på samma plats i form av hemmaverkstäder, vilket i höghusen vore en omöjlighet att kombinera. Människorna föredrar därför i många fall att bo kvar i slummen, där de har en social och ekonomisk trygghet med goda kontakter (Davis 2007, s. 78).

Innovativa lösningar

I följande exempel har strategier i samarbete med platsernas befolkning utformats. Projektens initiativtagare har närmat sig problemen och utarbetat innovativa förslag utifrån invånarnas behov. Detta genom att förstå och utveckla lösningar utefter rådande omständigheter.

Peepoobag

De sanitära olägenheter är, som tidigare nämnts, ett utav de största problemen i slumområden. Efter att ha besökt slumområden runt om i världen och personligen talat med människorna som levde där, insåg Anders Wilhelmsson det akuta tillståndet och skapade sanitetspåsen Peepoo bag tillsammans med Camilla Wirseen samt Björn Vinnerås och Annika Nordin från SLU. Påsen är en engångstoilet

Bild 16. Engångstoiletten Peepoo bag.
Foto: Camilla Wirseen 2008.

som efter användande försluts, grävs ned och omvandlas till näringsrik gödsel. Påsens förmåga att omvandla exkrementer till näringsrik gödsel innebär inte bara en radikal förbättring ur ett sanitärt perspektiv. Det ger även en möjlighet för fattiga människor att på egen hand odla grödor, något som länge varit omöjligt i till exempel många delar av Afrika p.g.a. utarmad jord (Gunne 2009, s.48–52).

Skapa noder i Kibera

The Kounkney Design Initiative (urbaninform [www]) är en organisation som arbetar med att utveckla publika mötesplatser i slumområden. I Kibera, Kenya, diskuterades områdets olika problem. Invånarna uppmanades att rita egna kartor över sitt område. På detta sätt togs den existerande strukturen och hierarkin fram. Osynliga gränser blev förståeliga, vackra platser samt platser för ensamhet konkretiserades. Vid en liten flod fanns en utav områdets största öppna platser, som då användes som sopstation. Denna plats tilläts vara obebyggd på grund av problem med höga översvämningsrisker. Två stora problem i Kibera var tillgången på toaletter (en toalett per 250 invånare) samt att det ej fanns något sopsystem. Att skapa en nod där en problemlösning av detta inkluderades antogs vara ett bra tillvägagångssätt. En kontroll av dagvattnet var en nödvändighet, likaså att förbättra tillgängligheten till platsen. Ett antal mål sattes upp för att åtgärda och skapa den nod man ville åstadkomma. Bland annat lades en gångbro över floden. Dessutom byggdes toaletter och en offentlig paviljong för invånarna. Då 80 % av Kiberas sopor är organiska, konstruerades komposter för att ta hand om avfall. Genom att ta tillvara på flodens vattenhyacinter, skapades en ekonomisk källa. Av denna växt kan allt från tvål till korgar och möbler tillverkas. Invånarna gavs möjlighet att tillverka produkter av vattenhyacinter, som de sedan kunde sälja på den lokala marknaden. Detta gav befolkningen möjlighet till en inkomst, samtidigt som en liten procentandel av vinsten användes för underhåll av centret.

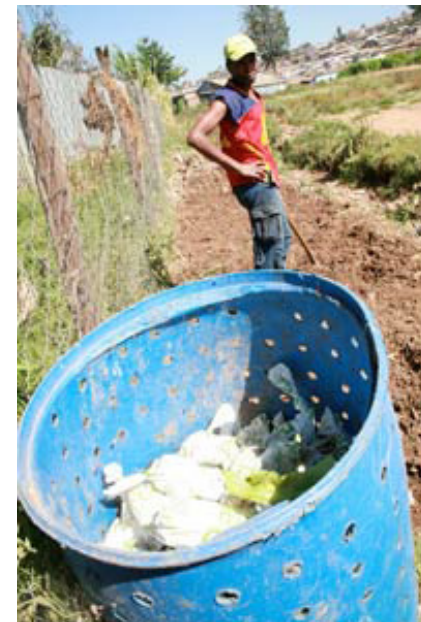

Bild 17. Avföring blir gödsel med Peepoobag. Foto: Camilla Wirseen 2009

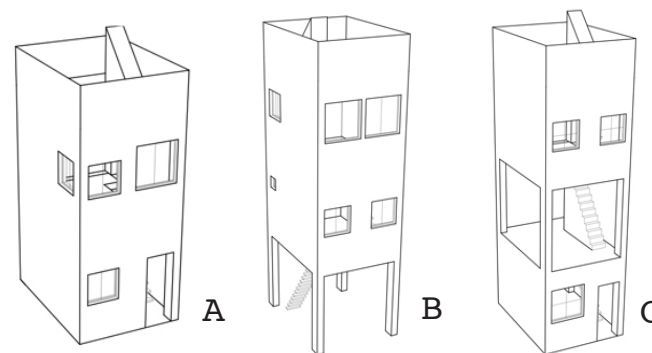
Urban Nouveau

Att utforma områden och bostäderna de byggs upp av, utifrån brukarnas vilja är en princip som arkitekterna Felipe Balestra och Sara Göransson i organisationen Urban Nouveau arbetar efter. I ett slumområde i Pune, Indien arrangerade de workshops och diskuterade med invånarna för att förstå hur livet fungerade i området. Utifrån sociala mönster, typologier och existerande gatunät utarbetades en strategi hur man på ett rimligt ekonomiskt sätt skulle gå tillväga (Gordan 2009, s. 46–47). Bland annat innehåller projektet förslag på bebyggelse, samt hur dessa kan placeras i den befintliga strukturen. Själva bebyggelsen består av tre prototyper med tomrum ovan, i botten eller på mittenvåningen, vilket ger invånarna möjlighet att bygga vidare på sina hus utefter behov. Balestra menar att den allmänna synen på slumområden, som en infekterad del av staden, inte ger en rättvis bild

av verkligheten. Dessa informella bostättningsområden är en plats som genererar liv och rörelse, arbete och hårt slit, lek och allvar. Bara genom att uppleva detta på plast kan man skapa en förståelse och se helheten, som sedan kan leda till en naturlig och fungerande vidareutveckling av strukturen (Urban Nouveau [www]).

Till höger figur 5.
Hustyperna A, B och C.
Illustration: Urban
Nouveau

Nedan figur 6. Urban
Nouveaus vision.
Illustration: Urban
Nouveau

Del 5: Diskussion

Informell planering genererar struktur

Syftet med denna uppsats har varit att identifiera brister och kvaliteter inom informella bosättningar. Hur kvaliteter och brister förhåller sig till varandra. Vilka problem bör prioriteras att ta itu med, och vilka möjligheter finns det att utvinna ur den existerande struktur som skapats av brukarna själva?

Många slumområden ses som avskryvda stadsdelar och något resten av staden hellre skulle vara utan. Den starka segregation som skapats är ofta kvarlevor från tidigare koloniala styren, men fortskrider i allra högsta grad fortfarande med stora klasskillnader mellan befolkningen.

Att det finns en struktur i dessa slumområden, trots bristen på planering är uppenbart. Ofta skapas segregation inom området, och i vissa fall även stora motsättningar mellan befolkningen på grund av bland annat religionstillhörighet, kast och yrkesutövanden. Detta är nödvändigtvis inget som har en negativ betydelse, utan gynnar till exempel produktion då allt finns samlat kring ett och samma område.

Bristen på rent vatten och el samt de dåliga sanitära omständigheterna, skapar platser med högre och lägre status. Att bo nära en vattenkälla eller ett elnät anses viktigt, medan avfallsstationer gärna är något man bor nära men helst inte precis intill.

Att samhället fryser ut individer från den sociala gemenskapen är inte ovanligt. Även detta präglar strukturen, där t.ex. Indiens kastsystem skapar klyftor mellan människor och HIV-smittade i Afrika föder förakt och fördomar. Detta i sin tur resulterar i områden med låg status där dessa människor bor.

Dharavi VS Bandani

Det är lätt att generalisera slumområden och tro att de likvärdiga omständigheterna resulterar i samma system och struktur. Att presentera strukturen och vardagslivet i Dharavi och Bandani var ett medvetet val. Dharavis plats som en del av miljonmetropolen Mumbai, ger en helt annan bild av informella bosättningar och dess omständigheter, än det landsbygdspräglade Bandani.

I Dharavi handlar allting om plats. Om den mycket begränsade ytan som präglar människornas vardag, där intimitet blir mer än ett begrepp. Det blir en omständighet som styr strukturen till det ytterst möjliga.

I Bandani finns tillgången på yta, där grönska och åkermark omgärdar bebyggelsen. Människorna här lever dock på minimala bostadsytor, trots tillgången på mark. Deras ekonomi ger dem helt enkelt inte möjlighet att bebygga den mark som finns runtomkring dem.

Genom att visa på de stora skillnader som präglar dessa två slumområden, vill jag understryka den generella betydelse som ordet har. Att dessa platser endast bär namnet slum, vore som att vi kallade alla städer i världen endast för stad. Alla slumområden ser, fungerar och är olika. Precis som New York, Bangkok och Venedig är tre helt olika städer med egna identiteter.

Möjligheter och problem

Möjlighet: Slummens struktur blandar funktioner

Sättet som Rahul Srivastava och Matias Echanove (Airoots [www]) diskuterar kring den allmänna synen och inställning många har till informella bosättningar, är slående och en antydning till var kärnan till en eventuell framtida lösning finns.

Problematiken grundar sig i vår oförmåga att förstå den struktur som faktiskt existerar i de informella bosättningarna. Det vi inte riktigt kan identifiera och som inte följer vissa mönster vi är vana vid, slår vi ifrån oss som ett icke-fungerande system. Konsekvensen av vår oförståelse gör att vi ser detta som ett hot mot staden, som en parasit som måste förstöras. Srivastava och Echanove understryker slummens förmåga att beblanda och kombinera funktioner med varandra. Ofta bor, arbetar, umgås och lever människor på samma plats. De menar att när slumområden "städas bort" eller ordnas upp förstör man inte bara människors hem och arbetsplatser, utan en hel stadsdels liv.

Landskapsarkitektens uppgift är att skapa ett hållbart och fungerande system som genererar liv och rörelse. För att få ett sådant system att fungera måste man precis som Allen Carlson (2007, s. 51) nämner, se till att alla funktioner tillåts få sin plats i samhället. Lyckas man få dessa funktioner att samspela och fungera väl, kan de gynna varandra. Samspelet blir då en funktion som tillför platsen egenskaper i positiv bemärkning, samtidigt som en helhet skapas.

Gehl (2010, s. 11) talar om tre typer av utomhusaktiviteter – de nödvändiga, valbara och sociala. De nödvändiga existerar alltid, men de två andra är mindre vanliga. När en plats håller hög kvalité med en bra omgivning tenderar dessa tre aktiviteter att förekomma i större utsträckning. Jag vill påstå att det är just detta som är potentialen i många slumområden. Såväl Nielsen (2008, s. 54-55) som Habib Enqvist (2008, kap. 4) diskuterar hur människornas begränsade boyta

"Mess belongs to the same four- letter words family as slum, junk and dirt. These words describe an useless, problematic and probably stinky thing. Something that need to be dealt with rapidly and drastically."

"We have been so unfair to mess. It doesn't hide or lie. Mess is the new pure. It leaves everything in the open."

(Airoots [www])

vanligtvis resulterar i "offentliga vardagsrum" på gatorna. Här hänger linor med tvätt på tork, barn leker kurragömma och mat tillagas inför kvällen. Bristen på inomhusyta samt det traditionella användandet av marken på husets framsida, gör att gatan får bistå med detta utrymme. Behovet av det offentliga vardagsrummet ger alltså dessa områden det liv som Gehl (2010, s. 62) menar skapar och främjar en god utomhusmiljö att vistas i.

Att gemenskapen är en viktig del av livet, och något som värderas högt av slummens invånare är tydligt. Detta frambringas av den stora tillgången på offentliga och gemensamma platser. Däremot finns ett märkbart underskott på privata utrymmen, vilket är viktigt för den enskilda individens integritet. Denna avsaknad är värd att notera, och en av de detaljer som bör arbetas vidare med.

Problem: Förnekad medborgarskap

En förutsättning för att lyckas med problematiken som omger slumområden, är att förändra myndigheters inställning. Hardoy och Satherwaite (Hardoy 1989, s. 15) beskriver hur slummens invånare länge vägrat ses som medborgare, precis som slumområden nekats vara en del av staden. Gamla koloniala värderingar, där dessa människor inte accepterades som medborgare med fullvärdiga rättigheter, präglar fortfarande många beslut. Att erkänna slummens befolkning som medborgare med åsikter värda att beakta är viktigt. Människor har behov av att känna tillhörighet och delaktighet. Detta uppnås genom att ge varje individ rättigheter och skyldigheter gentemot sin omgivning att förhålla sig till.

Som beskrivs i föregående kapitel visar Rahid (2009, s. 577) och Gordan (2009, s.44) på ett tydligt och konkret sätt hur och varför denna "uppstädning" inte fungerar. Att låta informaliteten endast stå för något negativt som källan till slumområdenas problem, är ett misstag många tycks göra. Istället bör kraften läggas på att förstå vad det är som faktiskt fungerar, och hitta kärnan i områdets identitet. Att utgå ifrån de befintliga och etablerade sociala nätverk, ekonomiska verksamheter och kulturella

"Däremot behöver vi inse utan att idealisera fattigdom - att människor som levt under resursknappa förhållanden har något att lära oss"

(Karin Bradley 2009)

"There is a need to recognise slum dwellers as a resource and include them in urban decision- making processes."

(UN-Habitat 2006, s. 6)

drag ger denna antydning. Om man tar tillvara på dessa kan området förbättras och utvecklas långsiktigt, tack vare att det begrundar sig i ett tryggt och väl fungerande system.

Möjlighet: Flexibilitet

Vår syn på den perfekta staden är ouppnåelig. Vår vardag präglas av rörelser mellan olika platser, vilket resulterat i en utveckling där transport blivit huvudmålet. Samtidigt vill vi skapa ett hållbart samhälle med en miljövänlig inriktning. Detta blir ett problem, eftersom dessa talar starkt emot varandra. För att åstadkomma ett miljömässigt, hållbart samhälle måste vi först och främst ändra våra vanor och vår inställning. Slumområdets brist på såväl ekonomi som utrymme är ett stort problem, men tvingar även invånarna att anpassa sitt levnadssätt och ta till lösningar vi inte behöver reflektera över. Att gemenskapen och den sociala närheten tycks vara viktigare än standarden på bostäderna, visar på en tydlig skillnad gentemot vårt konsumtionssamhälle. Slumområdets begränsningar tvingar invånarna till ett levnadssätt som på många sätt visar på ett ekologiskt tänk. Att ta tillvara och återanvända material är en självklarhet, och resulterar i hög andel organiskt avfall som kan komposteras. Längre transporter är i många fall en omöjlighet, vilket gör att produktion och handel stannar inom staden.

Vi lever långt ifrån det vi tycks försöka lära, men dömer enkelt andra människors sätt att leva som dåliga med låg status. Men vilka är vi att bedöma vad god levnadsstandard är? Vi som lever över jordens resurser på bekostnad av de allra fattigaste. Vi som tar toaletter och rent vatten för givet. Vi som hellre skyndar förbi, än stannar upp.

Sluminvånarna tvingas anpassa sitt byggande efter det rådande klimatet, samt använda det material som finns att tillgå. På grund av detta kan man säga att slummens bostäder ofta bättre anpassade till omgivningen och den rådande ekonomiska situationen, än de västerländska modeller för upprustning som regeringarna arbetar

"Belonging' is a basic emotional need – its associations are of the simplest order. From 'belonging' – identity – comes the enriching sense of neighbourliness. The short narrow street of the slum succeeds where redevelopment fails."

(Habib Enqvist, 2008, s.25)

efter och försöker åstadkomma. Dessa modeller blir ofta alldeles för dyra för invånarna att bo i, vilket resulterar i att de till slut ofta tvingas flytta ifrån dem. Det billigaste och mest hållbara sättet borde istället vara att använda sig av billigt material på plats, och som sedan inte kostar en förmögenhet att underhålla (Hardoy, 1989, s. 16).

Egna reflektioner

Slumområden präglas av omständigheter vi i västvärlden har svårt att relatera till. Endast genom samarbete med dess invånare kan vi hjälpa till att förändra och förbättra dessa omständigheter. Det existerar en struktur värd att bygga vidare på, där ett sunt förhållningssätt till vad informell planering genererar är nyckeln till förståelse.

Strukturen i dessa områden är inte bara tydlig, den ger även exempel på ett urbant liv som arkitekter försökt skapa i årtionden. Ett liv som skapar samhörighet och gemenskap, men som även sätter framtida urban design i ett helt nytt perspektiv. Den antyder hur en hållbar utveckling kan se ut, där hänsyn tas utifrån många aspekter. Dessa ständigt dynamiska områden tillåter sig anpassas och har en förmåga att utvecklas i symbios med dess invånare och den rådande ekonomiska situationen.

Denna insikt antyder att vi i västvärlden har någonting att lära av den struktur som existerar i dessa områden. Genom att blunda och inte inse potentialen i denna struktur, bromsar vi själva upp utvecklingen till en potentiell framtida urban design. Vi måste inse vikten av att arbeta med dessa områden. Inte bara för att det påverkar människor lokalt, utan även för att den globala marknaden, arkitekturen och utvecklingen i framtiden i allt större utsträckning kommer vara beroende av det som lever och verkar i världens slumområden.

"...in a few years' time such communities will be perceived as best equipped to face the challenges that confront us because they have built-in resilience and genuinely durable ways of living."

*Prins Charles av England
hyllar Dharavi efter ett
besök 2003.*

(Thuhus-Dabrow, 2009)

Referenser

Tryckta källor

Arfalk, M. & Kronvall, G. (2009) Kairo söker en väg ur kaos. Arkitekten. Nr 5, s. 30-37.

Bradley, K. (2009) Hon sätter medelklassen i miljöfokus. Arkitekten. Nr 5, s. 20-22.

Carlson, A. (2007) On Aesthetically Appreciating Human Environments. The aesthetics of Human Environments. Ontario: Broadview press

Davis, M. (2007) SLUM. Världens storstäder. Lund: Arkiv. Svensk utgåva. Originalutgåva: London: Verso. .

Gehl, J. (2010) Life between buildings. Sjätte upplagan. Köpenhamn: Arkitektens Forlag

Gordan, R. (2009) Arkitekter för förändring. Arkitektur. Nr 8 s. 42-47.

Gunne, N. (2009) Med toan på fickan. Arkitekten. Nr 2, s. 48-53.

Habib Enqvist, J. & Lantz, M. (2008) Dharavi. Documenting informailities. Värnamo: Fälth & Hässler

Hardoy, J. E. & Satterthwaite, D. (1989) Squatter citizen. London: Earthscan.

Nielsen, O. (2008) A study of space in the informal settlement of Bandani, Kisumu, Kenya. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Nijman, J. (2010) A study of space in Mumbai's slum. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie , Vol. 101, Nr. 1, s. 4-17.

Sevick, K. & O'Donnell, B. (2006) Angels of Africa. New York: The Vendome Press

Thuhus-Dabrow, R. (2009) Learning from slums. Globe Newspaper Company. 1 mars, 2009.

UN-Habitat (2003) The challenge of the slums: global report on human settlements. London: Earthscan

UN-Habitat (2005) Situation analysis of informal settlements in Kisumu. Nairobi: UN-Habitat

UN-Habitat (2006) Urban sector profile. Nairobi: UN-Habitat

TV-program

Albornoz, S. (2009) Inslag. I: Utrikesmagasinet, Korrespondenterna, del 6. TV, SVT2, 24 februari.

Monsterstäder, del 1, Nielsen & Fradric Jacobi (2009) TV, SVT2. 17 januari.

Monsterstäder, del 2, Mikala Krogh (2009) TV, SVT2. 24 januari 2010.

Monsterstäder, del 3, Andreas Mol Daasgaard (2009) TV, SVT2, 31 januari

Monsterstäder, del 4, Nanna Frank Moller (2009) TV, SVT2. 7 februari

Puttinen, S. (2009) Inslag. I: Utrikesmagasinet, Korrespondenterna, del 6. TV, SVT2, 24 februari.

Internet

Airoots. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.airoots.org/2009/04/mess-is-more/> (2010-02-24)

Frontline. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.flonnet.com/fl2014/stories/20030718002704100.htm> (2010-03-03)

UN-Habitat. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2467&catid=1&typeid=24&subMenuId=0> (2010-02-23)

UN-Habitat pdf. Hemsida. [online] Tillgänglig: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/4625_51419_GC%2021%20What%20are%20slums.pdf (2010-09-22)

Nationalencyklopedin. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.ne.se> (2010-02-23)

SPARC. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.sparcindia.org/> (2010-03-03)

Urban nouveau. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.urbannouveau.com/> (2010-03-03)

urbaninform. Hemsida. [online] Tillgänglig: <http://www.urbaninform.net/> (2010-03-06)

<http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>

Muntliga källor

Nielsen, Ola. Intervju mars 2010.

Bildförteckning

Alla fotografer och illustratörer har givit sitt medgivande för publikation i denna uppsats.

Framsida: Foto av Ola Nielsen 2006

Omarbetat av Anna Bengtsson 2010

- s. 8: Bild 1. Foto: Camilla Wirseen 2008
- s. 13: Bild 2. Foto: Camilla Wirseen 2008
- s. 15: Bild 3. Foto: Camilla Wirseen 2008
- s. 16: Bild 4. Foto: Camilla Wirseen 2008
- s. 17: Bild 5. Foto: Lotta Lindberg 2008
- s. 19: Figur 1. Källa: Wikipedia 2010
- s. 19: Figur 2. Illustration: Anna Bengtsson 2010
- s. 20: Bild 6. Foto: Ola Nielsen 2006
- s. 20: Figur 3. Illustration: Anna Bengtsson 2010
- s. 21. Bild 7. Foto: Ola Nielsen 2006
- s. 21. Bild 8. Foto: Ola Nielsen 2006
- s. 21. Bild 9. Foto: Ola Nielsen 2006
- s. 22. Figur 4. Källa: Wikipedia 2010
- s. 22. Figur 5. Källa: Wikipedia 2010
- s. 23. Bild 10. Foto: Ola Nielsen 2010
- s. 23. Bild 11. Foto: Ola Nielsen 2010
- s. 24. Bild 12. Foto: Ola Nielsen 2010
- s. 24. Bild 13. Foto: Ola Nielsen 2010
- s. 25. Bild 14. Foto: Lotta Lindberg 2008
- s. 25. Bild 15. Foto: Lotta Lindberg 2008
- s. 28. Bild 16. Foto: Camilla Wirseen 2008
- s. 28. Bild 17. Foto: Camilla Wirseen 2009
- s. 29: Figur 5. Illustration: Urban Nouveau
- s. 29: Figur 6. Illustration: Urban Nouveau